

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ 1955-1959

Μιχαλάκης Ι. Μαραθεύτης
*Πρώην Διευθυντής Παιδαγωγικής
Ακαδημίας Κύπρου*

Ο Απελευθερωτικός Αγώνας της ΕΟΚΑ 1955-1959 ήταν το αποκορύφωμα μακρόχρονων προσπαθειών του ελληνικού κυπριακού λαού για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Ο πόθος της απελευθέρωσης από τον οθωμανικό ζυγό και της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα υπέφωσκε στις καρδιές των ελληνοκυπρίων από τα χρόνια της προετοιμασίας της ελληνικής επανάστασης του '21 και της δράσης της Φιλικής Εταιρείας. Η ελληνική επανάσταση του 1821, παρόλο που συνδέθηκε από μερικούς με τη γαλλική επανάσταση του 1789, αποτελεί έναν απελευθερωτικό αγώνα που συνδέεται με το ευρύτερο ιστορικό κίνημα, που άρχισε από την περίοδο της Αναγέννησης και συνεχίζεται ως την εποχή μας. Είναι το κίνημα που καλύπτει τις προσπάθειες των λαών να απελευθερωθούν από τους ξένους κατακτητές και να δημιουργήσουν ανεξάρτητα εθνικά κράτη.

Αυτό το πνεύμα της απελευθέρωσης από τον ξένο ζυγό και της δημιουργίας ανεξάρτητου εθνικού κράτους διακατείχε κατά τις παραμονές της επανάστασης του 1821 όλους τους Έλληνες, περιλαμβανομένων και των Ελλήνων της Κύπρου. Αν οι Ελληνοκύπριοι δεν μπόρεσαν τότε να επαναστατήσουν και να ενσωματωθούν στο ελεύθερο ελληνικό κράτος τούτο δεν οφείλεται σε δική τους απόφαση, αλλά στις δυσμενείς ιστορικές συγκυρίες και στη γεωγραφική απόσταση της Κύπρου από την ηπειρωτική Ελλάδα. Παρόλο που η Κύπρος δεν μπόρεσε να επαναστατήσει το 1821 συνέδραμε όμως

την επανάσταση των αδελφών Ελλήνων τόσο με χρήματα όσο και με αγωνιστές και πλήρωσε βαρύ τίμημα με το αίμα του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού, των Μητροπολιτών και εκατοντάδων προκρίτων για την επιθυμία του ελληνοκυπριακού λαού να αποκτήσει την ελευθερία του και να ενσωματωθεί σε ένα ενιαίο ελληνικό κράτος.

Ο πόθος για την ένωση αναζωπυρώθηκε το 1878, όταν τους Οθωμανούς διαδέχτηκαν ως κυρίαρχοι της Κύπρου οι Άγγλοι. Οι Ελληνοκύπριοι υποδέχτηκαν τον νέο κυρίαρχο με αισθήματα ανακούφισης, όχι μόνο για τις αλλαγές που θα έφερνε στην καθημερινή τους ζωή, αλλά και γιατί πίστευαν πως σύντομα οι Άγγλοι θα παρέδιδαν και την Κύπρο στην Ελλάδα, όπως είχαν κάμει το 1863 με τα νησιά του Ιονίου. Οι ελπίδες όμως των Ελληνοκυπρίων γρήγορα διαψεύστηκαν. Οι Άγγλοι όχι μόνο δεν είχαν τέτοιο σκοπό, αλλά επιδίωξαν να εδραιώσουν την κυριαρχία τους διά της επιβολής της αγγλικής γλώσσας και του αγγλικού τρόπου ζωής. Η συνειδητοποίηση από τους Ελληνοκυπρίους των πραγματικών βλέψεων των Άγγλων τους οδήγησε σε μια στάση ενεργητικής αντίστασης και προβολής των εθνικών τους επιδιώξεων. Το 1889 ο αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος επισκέπτεται το Λονδίνο επικεφαλής εθνικής αποστολής για να ζητήσει την ένωση με την Ελλάδα, ενώ οι Ελληνοκύπριοι βουλευτές, η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου και άλλοι παράγοντες του τόπου αγωνίζονται να διατηρήσουν ζωντανό τον πόθο για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και να προλείανουν σχετικά το έδαφος.

Από τους χρόνους αυτούς αρχίζει, επομένως, η πνευματική προετοιμασία για τον αγώνα της ΕΟΚΑ ως πόθος ελευθερίας, έστω κι αν δεν υπήρχε ακόμη τίποτε το συγκεκριμένο ούτε στη σκέψη ούτε στα σχέδια των πνευματικών ηγετών του ελληνοκυπριακού λαού. Τούτο υποδηλώνει πως ο αγώνας της ΕΟΚΑ δεν ήταν μια συναισθηματική έκρηξη του ελληνοκυπριακού λαού που εκδηλώθηκε αυθόρμητα το 1955, αλλά ένα απελευθερωτικό κίνημα που συνδέεται άμεσα με την ελληνική επανάσταση του 1821 και έμμεσα με τα ευρύτερα απελευθερωτικά κινήματα των λαών που άρχισαν μετά την Αναγέννηση. Ο χρόνος που ο κάθε λαός επιλέγει να ζητήσει την ελευθερία του εξαρτάται από τις ιστορικές συγκυρίες και μόνο. Κάποτε οι συνθήκες είναι τελείως αποτρεπτικές, και κάποτε λιγότερο ή περισσότερο ευνοϊκές για έναν απελευθερωτικό αγώνα. Για να επιτύχει ένα απελευθερωτικό κίνημα χρειάζονται απαραίτητα να υπάρχουν οι ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις:

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ 1955-1959

- α) Η εμφάνιση κάποιου εμπνευσμένου αρχηγού που θα συνενώσει τον λαό και θα αναλάβει την οργάνωση του αγώνα.
- β) Η ετοιμότητα του λαού να αγωνιστεί για την απόκτηση της ελευθερίας του και
- γ) Η ύπαρξη μιας στρατιωτικής υποδομής με την κατάλληλη ηγεσία, έμπυχο δυναμικό και υλικά μέσα.

Αν ο αγώνας της ΕΟΚΑ έγινε το 1955, τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι οι τρεις αυτοί παράγοντες συνέπεσε να συνυπάρχουν, έστω και σε διαφορετικό βαθμό πληρότητας, τον χρόνο εκείνο.

* * *

Από τους τρεις παράγοντες που είναι αναγκαίοι για να διεξαχθεί ένας απελευθερωτικός αγώνας, ο παράγοντας που σχετίζεται άμεσα με την πνευματική προετοιμασία, που αποτελεί και το θέμα της παρούσης ομιλίας, είναι η ετοιμότητα του λαού να αγωνιστεί για την ελευθερία του. Ο όρος πνευματική προετοιμασία υποδηλώνει τρία βασικά στοιχεία:

- α) Πρώτον, ένα σαφή και συγκεκριμένο σκοπό, ο οποίος συνήθως καθορίζεται από την ηγεσία, αλλά ανταποκρίνεται στα καθολικά αισθήματα του λαού.
  - β) Δεύτερον, την εσωτερίκευση του σκοπού αυτού από τον λαό και
  - γ) τρίτον, την ετοιμότητα μετατροπής του εσωτερικευμένου σκοπού σε πράξη.
- Ας δούμε πιο αναλυτικά τα τρία αυτά στοιχεία.

Ο σκοπός

Χωρίς συγκεκριμένο σκοπό καμιά οργανωμένη και σκόπιμη προσπάθεια δεν μπορεί να γίνει, ούτε από τα άτομα ούτε από τα έθνη. Όπως έχουμε αναφέρει, η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ήταν ένας σκοπός που υπήρχε από την περίοδο της προετοιμασίας της ελληνικής επανάστασης του 1821. Τον σκοπό αυτό θεωρητικά αποδέχονταν όλοι οι Ελληνοκύπριοι, οι οποίοι διατηρούσαν βαθιά στην συνείδησή τους την ελληνική τους εθνότητα από την αρχαία και τη βυζαντινή εποχή. Αυτή η συνείδηση της εθνότητας τους έδινε τη δύναμη για αντίσταση και τους διαφύλαξε ως λαό, παρά τις κατακτήσεις των Φράγκων, των Ενετών, των Τούρκων και των Άγγλων. Οι κατακτητές, παρά τις διώξεις και τις καταπιέσεις που ασκούσαν, δεν μπόρεσαν να αλλοιώσουν πλήρως την εθνότητα των υπόδουλων Ελληνοκυπρίων. Πάντα έμενε, κατά τον Μακρυγιάννη, και η «μαγιά», που έδινε τη δύναμη της ανανέωσης και της αναγέννησης της φυλής.

Η εσωτερίκευση του σκοπού

Εκτός από τον καθορισμό του σκοπού η πνευματική προετοιμασία συνεπάγεται και την εσωτερίκευση του σκοπού από τον κάθε πολίτη χωριστά. Η εσωτερίκευση του σκοπού είναι μια ψυχοκοινωνική λειτουργία απαραίτητη για τη μεταποίηση του σκοπού σε πράξη. Χωρίς την εσωτερίκευση ο σκοπός παραμένει στο επίπεδο της θεωρίας. Η εσωτερίκευση του σκοπού χρειάζεται την άμεση συμμετοχή του κάθε πολίτη χωριστά και ολοκληρώνεται σε δύο διαδοχικά στάδια.

I) Στη θεωρητική αποδοχή του σκοπού, κάτι που γίνεται χωρίς μεγάλη δυσκολία από τους πολίτες, αρκεί να υπάρχει η κατάλληλη προβολή από την ηγεσία. Η αποδοχή ενός κοινού σκοπού είναι το στοιχείο που μετατρέπει τον ανοργάνωτο όχλο σε οργανωμένο κοινωνικό σύνολο.

II) Στη κυρίως εσωτερίκευση, κατά την οποία ο εθνικός σκοπός μετατρέπεται σε προσωπικό σκοπό του πολίτη. Με την κυρίως εσωτερίκευση ο πολίτης δεν αποδέχεται θεωρητικά μόνο τον γενικό σκοπό, αλλά τον κάμνει δικό του προσωπικό σκοπό, τον θεωρεί ως μέρος της προσωπικής του ιδεολογίας, που πρέπει ο ίδιος να επιδιώξει και να επιτύχει.

Ετοιμότητα μετατροπής του σκοπού σε πράξη

Η πνευματική προετοιμασία ολοκληρώνεται μόνο όταν ο εσωτερικευμένος σκοπός μετατραπεί σε ετοιμότητα του πολίτη να τον μεταποιήσει σε πράξη. Αυτό είναι το τελευταίο στάδιο της πνευματικής προετοιμασίας, κατά το οποίο ο σκοπός μετατρέπεται σε αγώνα. Στο στάδιο αυτό, εκτός από την προσωπική προσπάθεια, απαραίτητη είναι και η παρουσία ενός ηγέτη, που θα δώσει το έναυσμα και θα συμβάλει στη μεταποίηση του σκοπού σε πράξη.

Η εσωτερίκευση του σκοπού αποτελεί και την απάντηση στο κοινωνιολογικό ερώτημα «Γιατί οι άνθρωποι ακολουθούν τον ηγέτη τους στον πόλεμο;» Οι απαντήσεις στο ερώτημα τούτο είναι βέβαια ποικίλες. Στην περίπτωση των ελεύθερων κρατών οι πολίτες ακολουθούν τον ηγέτη τους στον πόλεμο είτε γιατί ο σκοπός για τον οποίο τους καλεί να αγωνιστούν είναι και δικός τους προσωπικός σκοπός, είτε λόγω του καθήκοντος προς την πατρίδα, είτε λόγω της κοινωνικής πίεσης που ασκεί η κλήση για υπηρεσία στον στρατό είτε και λόγω της αναμενόμενης τιμωρίας αν δεν ανταποκριθούν. Υπάρχει επίσης και η περίπτωση των μισθοφόρων που πηγαίνουν στον πόλεμο για οικονομικούς λόγους. Στην περίπτωση όμως ενός απελευθερωτικού αγώνα όπως ήταν ο αγώνας της ΕΟΚΑ του 1955, στον οποίο ο ένας αγωνιστής δεν γνώριζε τον άλλο και ο καθένας ήταν ελεύθερος να λάβει μέρος μόνο αν ο ίδιος το ήθελε, η πιο βασική αιτία για την αυθόρμητη συμμετοχή των αγωνιστών τον αγώνα ως άμισθων εθελοντών και με σοβαρές συνέπειες για τη ζωή τόσο των ιδίων όσο και

των οικογενειών τους ήταν η εσωτερίκευση του σκοπού, που εύκολα μεταποιήθηκε σε αγωνιστική πράξη με την απλή πρόσκληση της ηγεσίας του αγώνα.

Τα τρία στάδια της πνευματικής προετοιμασίας, η αποδοχή του σκοπού, η εσωτερίκευσή του και η μεταποίησή του σε αγώνα, δεν αναπτύσσονται συγχρόνως και ούτε γίνονται αποδεκτά στον ίδιο βαθμό από όλους. Συνήθως προηγείται με σχετική ευκολία η θεωρητική αποδοχή του σκοπού, ακολουθεί η κυρίως εσωτερίκευσή του από πολύ λιγότερους και έπεται η ετοιμότητα για την υλοποίησή του από ακόμη λιγότερους. Η πνευματική, επομένως, προετοιμασία για έναν απελευθερωτικό αγώνα είναι ένα έργο τόσο ομαδικό όσο και ατομικό, που γίνεται σε βάθος χρόνου. Είναι ομαδικό όσον αφορά στον καθορισμό ενός κοινού σκοπού και την αποδοχή του από τον λαό και είναι ατομικό όσον αφορά στην εσωτερίκευση του σκοπού και τη μεταποίησή του σε πράξη. Είναι φανερό πως όσο περισσότεροι πολίτες εσωτερικεύουν τον κοινό σκοπό, και όσο περισσότεροι τον μετατρέπουν σε ετοιμότητα για πράξη, τόσο αρτιότερη είναι και η πνευματική προετοιμασία. Αυτή την πορεία ακολούθησε σε βάθος χρόνου και η πνευματική προετοιμασία του ελληνοκυπριακού λαού για τον αγώνα της ΕΟΚΑ, όπως διαφαίνεται από τα ιστορικά γεγονότα.

* * *

Με τον ερχομό των Άγγλων στην Κύπρο η πνευματική προετοιμασία των Ελληνοκυπρίων για ένωση με την Ελλάδα εισέρχεται σε νέα φάση, που από τα ίδια τα γεγονότα χωρίζεται σε δύο περιόδους. Η πρώτη αρχίζει από την έλευση των Άγγλων στην Κύπρο το 1878 και τελειώνει με τα οχτωβριανά γεγονότα του 1931. Η δεύτερη αρχίζει από το 1931 και φτάνει ως την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ το 1955. Κάθε περίοδος έχει τα δικά της κοινωνικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν σε κάποιο βαθμό τις μεθόδους και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την πνευματική προετοιμασία. Και στις δύο περιόδους τη βασική ευθύνη για την πνευματική προετοιμασία έχει η Εκκλησία της Κύπρου, που εξακολουθεί όπως και επί τουρκοκρατίας να ενεργεί ως Εθναρχία. Την Εκκλησία βοηθούν και συνεργάζονται στενά μαζί της η πολιτική και η πνευματική ηγεσία του τόπου.

Από το 1878 έως το 1921 η αγγλική διακυβέρνηση της Κύπρου υπήρξε κατά γενικό κανόνα φιλελεύθερη. Ο ερχομός των Άγγλων επέφερε πράγματι μια αλλαγή προς το καλύτερο στον τρόπο της πολιτικής δι-

οίκησης και της διαβίωσης των κατοίκων. Τέσσερα χρόνια μετά τον ερχομό τους, το 1882, οι Άγγλοι παραχώρησαν ένα Σύνταγμα, έστω κι αν με το Σύνταγμα αυτό οι Ελληνοκύπριοι ως η πλειοψηφία των κατοίκων δεν είχε και την πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο. Τον επόμενο χρόνο 1883 έγιναν οι πρώτες βουλευτικές εκλογές. Για πρώτη φορά οι Κύπριοι εκλέγουν βουλευτές και δοκιμάζουν το κοινοβουλευτικό σύστημα, για πρώτη επίσης φορά εκλέγουν δημοτικές και χωρικές αρχές και ιδρύουν σύμφωνα με τους ισχύοντες νόμους σχολικές εφορίες. Οι Άγγλοι επέτρεψαν επίσης στους Ελληνοκύπριους να ιδρύουν ελληνικά σχολεία δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, γεγονός που διάνοιξε τους ορίζοντες για κοινωνική, οικονομική και πνευματική ανέλιξη. Από το 1893 μέχρι το 1910 ιδρύονται τρία διδασκαλεία για την εκπαίδευση των Ελλήνων δασκάλων της Κύπρου, ιδρύονται πολλά νέα δημοτικά σχολεία καθώς και σχολεία μέσης εκπαίδευσης. Παράλληλα, οι κάτοικοι χρησιμοποιούν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι και ιδρύουν τις πρώτες Οργανώσεις. Το 1911 ιδρύεται ο Παγκύπριος Διδασκαλικός Σύνδεσμος στη Λευκωσία και ακολουθούν άλλοι σύνδεσμοι στις άλλες επαρχίες. Την περίοδο αυτή ιδρύονται επίσης στις πόλεις και σε πολλά χωριά σύλλογοι για προώθηση του αθλητισμού και του πολιτισμού.

Η νέα αυτή οργάνωση του ελληνοκυπριακού λαού υποβοήθησε στην προβολή του εθνικού σκοπού της ένωσης και στην εσωτερίκευσή του από μεγάλη μερίδα της νεολαίας και του λαού. Η προβολή του σκοπού γινόταν κυρίως με τα κηρύγματα στους ιερούς ναούς, με τους λόγους των Βουλευτών και των άλλων πολιτικών προσώπων, ενώ η προσπάθεια για την εσωτερίκευση του εθνικού ιδεώδους γινόταν πιο συστηματικά στα διδασκαλεία, στα σχολεία και στους διάφορους συλλόγους, αθλητικούς και πολιτιστικούς. Μεγάλη επίσης υπήρξε η συμβολή του τύπου και της λογοτεχνίας, ιδιαίτερα της ποίησης τόσο της λόγιας όσο και της λαϊκής. Τραγουδιούνται ακόμη μέχρι σήμερα οι στίχοι του Γιάννη Περγίου «η Κύπρος μας που στέναζε τόσους αιώνες σκλάβα...» Για την εσωτερίκευση του σκοπού της ένωσης συνέβαλαν επίσης πολύ και οι αθλητικοί αγώνες με την όλη ατμόσφαιρα που δημιουργούσαν. Οι αθλητικοί χώροι στολίζονταν με ελληνικές σημαίες, ψαλλόταν ο ελληνικός εθνικός ύμνος και οι αθλητές παρήλανναν με την ελληνική σημαία επί κεφαλής. Αυτόν τον πόθο για την ένωση τη Κύπρου με την Ελλάδα θέλησε να μεταφέρει στο Λονδίνο το 1919 πρεσβεία με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ' και τα ελληνικά μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου.

Οι προσπάθειες αυτές των Ελληνοκυπρίων δεν άρεσαν στην αγγλική κυβέρνηση, η οποία προσπάθησε να τις σταματήσει. Αρχικά προσπάθησε να περιορίσει τις δραστηριότητες των αθλητικών και των άλλων συλλόγων, παρεμβαίνοντας άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα στη λειτουργία τους. Στην προσπάθειά της αυτή απήλασε στις 24 Απριλίου 1921 τον ελληνικής καταγωγής καθηγητή Νικόλαο Καταλάνο, που πρωτοστατούσε στους εορτασμούς για την εκατονταετηρίδα της ελληνικής επανάστασης και είχε προηγουμένως συμβάλει στην ίδρυση των αναγνωστηρίων του λαού. Λίγο αργότερα, στις 11 Οκτωβρίου 1922, απήλασε και τον επίσης ελληνικής καταγωγής αθλητικό παράγοντα, συγγραφέα της Ιστορίας της Κύπρου και Δήμαρχο Λάρνακας, ιατρό Φίλιο Ζαννέτο.

Στη συνέχεια με τον νόμο του 1923 η αγγλική κυβέρνηση προσπάθησε να θέσει υπό τον έλεγχό της την κατώτερη εκπαίδευση. Με τον νόμο αυτό οι εκλεγμένες σχολικές εφορίες στα χωριά αντικαθίστανται από διορισμένες χωριτικές αρχές και οι δάσκαλοι διορίζονται από ένα κεντρικό εκπαιδευτικό συμβούλιο, στο οποίο βαρύνουσα γνώμη έχει η αγγλική κυβέρνηση. Το 1925 η Κύπρος ανακηρύσσεται σε αποικία του Στέμματος, τη χειρότερη μορφή αποικίας. Μέσα σ' αυτό το καταπιεστικό κλίμα ιδρύεται το 1927 το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου κι αρχίζει ο πρώτος ιδεολογικός-πολιτικός διχασμός των Ελληνοκυπρίων.

Με νέο νόμο που θέσπισαν οι Άγγλοι το 1929 οι δάσκαλοι γίνονται δημόσιοι υπάλληλοι και διορίζονται απ' ευθείας από τον Κυβερνήτη. Από τον Κυβερνήτη διορίζονται επίσης και τα μέλη του Εκπαιδευτικού συμβουλίου, ενώ οι επαρχιακές εκπαιδευτικές επιτροπές καταργούνται και τα μέλη των εκπαιδευτικών επιτροπών στις πόλεις διορίζονται από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Με τον τρόπο αυτό τόσο οι δάσκαλοι όσο και οι σχολικές επιτροπές φμώνονται όσον αφορά την προβολή του εθνικού σκοπού.

Τα περιοριστικά αυτά μέτρα, αλλά και η γενική φτώχεια που μάστιζε τον λαό σε συνδυασμό με τις αντιλαϊκές αποφάσεις του τότε κυβερνήτη Sir Ronald Storrs (1926-1932) σχετικά με οικονομικά ζητήματα καθώς και η αντιδραστική πολιτική του αγγλικού Υπουργείου Αποικιών, προκάλεσαν τις έντονες αντιδράσεις των Ελληνοκυπρίων και οδήγησαν το 1931 στην παραίτηση των Ελληνοκύπριων Βουλευτών και στο εθνικό ξέσπασμα του Οκτωβρίου. Το εθνικό αυτό ξέσπασμα, που ήταν οπωσδήποτε αποτέλεσμα της πνευματικής προετοιμασίας του λαού για ελευθερία, δεν μπορούμε να το αποκαλέσουμε συστηματικό αγώνα για την ελευθερία, επειδή από τους τρεις απαραίτητους παράγοντες για την επιτυχία ενός επαναστατικού κινήματος, την ηγεσία, την πνευματική προετοιμασία του λαού και τα στρατιωτικά μέσα, μόνο η πνευματική προετοιμασία υπήρχε. Η ηγεσία απουσίαζε. Έλειπε ο ένας ηγέτης ο αποδεκτός από όλους. Η Εκκλησία δεν είχε κάμει οποιεσδήποτε προετοιμασίες για ένα συστηματικό αγώνα, ενώ οι εκδηλώσεις των βουλευτών ήταν αυθόρμητες, χωρίς τον αναγκαίο συντονισμό. Μια μυστική επαναστατική κίνηση με την ονομασία Ελληνική Ριζοσπαστική Ένωση Κύπρου (ΕΡΕΚ), που άρχισε να οργανώνεται λίγο προηγουμένως, δεν πρόλαβε να κάμει πλοκάμια και να δραστηριοποιηθεί.

* * *

Μια νέα περίοδος αρχίζει όσον αφορά την πνευματική προετοιμασία του λαού για ελευθερία μετά τα γεγονότα του 1931. Η περίοδος αυτή που συνεχίζεται ίσαμε την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ το 1955 χωρίζεται από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1939-1945) σε δύο άλλες μικρότερες, αλλά σημαντικές περιόδους, από το 1931 έως το 1940 η μια και από το 1940 έως το 1955 η άλλη. Την επομένη των γεγονότων του Οκτωβρίου 1931, στις 22 Οκτωβρίου 1931, ο Κυβερνήτης με προκήρυξη του έθεσε σε εφαρμογή «διάταγμα εν συμβουλίω», δηλαδή κήρυξε την Κύπρο σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και εξέδωσε κανονισμούς με τους οποίους έδιδε στον εαυτό του απόλυτη εξουσία στον χειρισμό της κατάστασης. Διέλυσε το Νομοθετικό Σώμα, εξόρισε πολλούς από τους ηγέτες του ελληνοκυπριακού λαού, ανάμεσά τους και τους Μητροπο-

λίτες Κιτίου Νικόδημο και Κυρηναίας Μακάριο, έθεσε περιορισμό στην είσοδο και στην έξοδο από την Κύπρο, επέβαλε λογοκρισία στις εφημερίδες, στις επιστολές, στα τηλεγραφήματα και στα ταχυδρομικά δέματα, απαγόρευσε τη συνάθροιση περισσότερων από πέντε ατόμων, ανέστειλε τη λειτουργία των λεσχών και των σωματείων, απαγόρευσε την ανάρτηση σημαιών, και κυρίως της ελληνικής σημαίας, επέβαλε κατ'οίκον περιορισμό και συσκότιση από τη δύση ως την ανατολή του ήλιου, περιόρισε τις κωδωνοκρουσίες κι εξουσιοδότησε τα αστυνομικά όργανα να συλλαμβάνουν χωρίς ένταλμα οποιοδήποτε πρόσωπο θεωρούσαν ότι μπορούσε να προκαλέσει ταραχή. Στο μεταξύ εκατοντάδες πολίτες καταδικάστηκαν σε φυλάκιση και πρόστιμο.

Το 1932 ο Κυβερνήτης Sir Ronald Storrs αντικαταστάθηκε από τον Sir Reginald Edward Stubbs, που κι αυτός αντικαταστάθηκε στις 8 Νοεμβρίου 1933 από τον Sir Herbert Richmond Palmer, που παρέμεινε ως τις 4 Ιουλίου 1939 και από το όνομά του ολόκληρη η περίοδος από το 1931 έως το 1940 ονομάστηκε παλμεροκρατία.

- Το 1933, τον χρόνο που ανέλαβε ως Κυβερνήτης ο Palmer, απέθανε ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ' και μόνος Μητροπολίτης στην Κύπρο παρέμεινε ο Πάφου Λεόντιος, ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα Τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού Θρόνου και των άλλων Μητροπόλεων.

- Τον ίδιο χρόνο εφαρμόστηκε νέος νόμος για τη δημοτική εκπαίδευση, σύμφωνα με τον οποίο όλες οι εξουσίες για τον διορισμό των δασκάλων, τη σύνταξη προγραμμάτων, τη θέσπιση σχολικών κανονισμών κλπ. Περιέρχονταν στον Άγγλο Κυβερνήτη. Στα δημοτικά σχολεία οι μαθητές διδάσκονταν τον αγγλικό εθνικό ύμνο, την αγγλική ιστορία και την αγγλική γλώσσα, ενώ απαγορεύτηκαν ο ελληνικός εθνικός ύμνος, η ελληνική ιστορία και η ανάρτηση χαρτών της Ελλάδας και Ελλήνων ηρώων.

- Τον ίδιο χρόνο αναγκάζεται να διακόψει τη λειτουργία του το Ιεροδιδασκαλείο Λάρινακας.

- Δύο χρόνια αργότερα, το 1935, αναγκάζεται να διακόψει τη λειτουργία του και το Παγκύπριο Διδασκαλείο και ψηφίζεται ο περί μέσης εκπαίδευσης νόμος, σύμφωνα με τον οποίο για να πάρει ένα σχολείο μέσης εκπαίδευσης κυβερνητική επιχορήγηση έπρεπε να κάμε αλλαγές στο αναλυτικό του πρόγραμμα σύμφωνα με τις υποδείξεις του Γραφείου Παιδείας. Πολιτική της αγγλικής κυβέρνησης, όπως αναφέρει ο Κωνσταντίνος Σπυριδάκης (Σύντομος Ιστορία της Κύπρου, 1972, σ. 156) ήταν ο αφελληνισμός των Ελλήνων της Κύπρου.

Υπ' αυτές τις συνθήκες όλες οι δραστηριότητες του πληθυσμού σταμάτησαν. Ο εθναρχικός ρόλος της Εκκλησίας σχεδόν μηδενίστηκε και η προβολή των εθνικών τόχων διακόπηκε. Μόνο στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης εξακολουθούσε ακόμη να ακούεται στην εβδομαδιαία κοινή προσευχή το «Φύλαττε, Κύριε, την φιλότιμη ημών πατρίδα Ελλάδα από παντός εσωτερικού και εξωτερικού αυτής εχθρού». Η μόνη δραστηριότητα που επιτρεπόταν ήταν η άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και η λειτουργία Κατηχητικών Σχολείων. Και υπ' αυτές όμως τις συνθήκες ο Μητροπολίτης Λεόντιος επινόησε τρόπο να εκφράσει τα εθνικά του αισθήματα και να προβάλλει την Ελλάδα. Ήμουν τότε μαθητής στην Πάφο κι ενθυμούμαι που έβαψε τα σανίδια του ταβανιού της Μητρόπολης ένα γαλάζιο κι ένα άσπρο. Οι Άγγλοι του έκαναν παρατήρηση εκείνος όμως απάντησε πως η Μητρόπολη είναι το σπίτι του και όπως θέλει το βάφει. Με τον τρόπο αυτό μας έδιδε την ευκαιρία να γνωρίσουμε τα χρώματα της ελληνικής σημαίας.

Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης καταργήθηκε τον Μάιο 1937, πολλά όμως απαγορευτικά μέτρα, όπως η ανάρτηση της ελληνικής σημαίας κι οι εκδηλώσεις για την Ελλάδα, συνεχίστηκαν. Το 1937 έκλεισε και το τελευταίο Ελληνικό Διδασκαλείο, το Διδασκαλείο Θηλέων Φανερωμένης, και οι Άγγλοι ίδρυσαν το Διδασκαλικό Κολλέγιο Μόρφου για την εκπαίδευση των δασκάλων, Ελλήνων και Τούρκων μαζί και με γλώσσα διδασκαλίας την αγγλική. Η ίδρυση του Κολλεγίου ήταν μια από τις προσπάθειες της αγγλικής κυβέρνησης για τον αφελληνισμό των ελληνοκυπρίων. Την περίοδο αυτή μερικοί παλαιοί μαθητές των Κατηχητικών Σχολείων συνέχισαν να συναν-

τιούνται και από τις συναντήσεις αυτές δημιουργήθηκαν οι Ορθόδοξες Χριστιανικές Ενώσεις Νέων, οι γνωστές ΟΧΕΝ, που αποτέλεσαν κέντρα όχι μόνο θρησκευτικής, αλλά και εθνικής καλλιέργειας.

Όσο κι αν φαίνεται παράδοξο η καταπίεση που ασκούσε η αγγλική διακυβέρνηση στον ελληνοκυπριακό λαό συνέβαλε στην τόνωση του εθνικού φρονήματος. Το κυπριακό πρόβλημα έγινε ευρύτερα γνωστό, πέραν της Κύπρου και της Ελλάδας, ενώ οι διάφορες καταπιέσεις περιορίζαν μεν τις άμεσες, εξωτερικές εθνικές εκδηλώσεις του λαού, φούντωναν όμως την εσωτερική του αντίσταση, που ευκαιρία ανέμενε να εκδηλωθεί με δυναμισμό. Η ευκαιρία αυτή δόθηκε στις 28 Οκτωβρίου 1940 μόλις ακούστηκε πως η Ιταλία κήρυξε ποινές που προνοούσε η κατοχή τους, ξεδιπλώθηκαν σ' ολόκληρη την Κύπρο. Με την ελληνική σημεία επί κεφαλής μαθητές μέσης παιδείας οργάνωσαν παρελάσεις ενώ ο λαός, που αυθόρμητα ξεχύθηκε στους δρόμους, επικροτούσε και χειροκροτούσε. Τα γεγονότα αυτά σήμαναν και το τέλος της παλμεροκρατίας.

* * *

Η περίοδος αυτή μετά την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου χαρακτηρίζεται από χαλάρωση των καταπιεστικών μέτρων της αγγλικής κυβέρνησης, όσον αφορά των έκφραση των εθνικών αισθημάτων του λαού, γεγονός που οδήγησε σε μια έντονη κοινωνική και πολιτική δραστηριοποίηση του πληθυσμού. Αρχίζουν τώρα να λειτουργούν διάφοροι θρησκευτικοί, μορφωτικοί και αθλητικοί σύλλογοι και να ιδρύονται πολιτικές οργανώσεις και εργατικές ενώσεις με παγκύπρια εμβέλεια. Το 1941 ιδρύεται το ΑΚΕΛ, το 1942 η Παναγροτική Ένωση Κύπρου (ΠΕΚ), το 1943 ιδρύεται το Κυπριακό Εθνικό Κόμμα (ΚΕΚ). Το ίδιο έτος γίνονται επίσης οι πρώτες δημοτικές εκλογές για ανάδειξη δημάρχων. Το 1944 ιδρύεται η Συνομοσπονδία Εργατών Κύπρου (ΣΕΚ), το 1946 ιδρύονται η Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία (ΠΕΙΟ) και η Ένωση Αγροτών Κύπρου. Η πολιτική και κοινωνική αυτή δραστηριοποίηση των Ελληνοκυπρίων είχε θετικό και άμεσο αντίκτυπο στην πνευματική προετοιμασία του λαού για την επιδίωξη του εθνικού του στόχου. Μέσα σ' αυτό το κλίμα ο Μητροπολίτης Λεόντιος μετέβη το 1946 στο Λονδίνο για να υποβάλει και πάλι το αίτημα της ένωσης.

Μια άλλη παραχώρηση των Άγγλων μετά το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου που συνέβαλε στην πνευματική προετοιμασία του ελληνοκυπριακού λαού ήταν η άδεια να αποκατασταθεί η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Κύπρου. Περί το τέλος του 1946 επανέρχεται στην Κύπρο ο εξόριστος Μητροπολίτης Κυρηνείας Μα-

κάριος, ο Μητροπολίτης Κιτίου είχε πεθάνει στο μεταξύ (1937) στην εξορία, και αρχίζουν οι προετοιμασίες για την εκλογή Αρχιεπισκόπου. Στις 20 Ιουνίου 1947 εκλέγεται Αρχιεπίσκοπος Κύπρου ο Πάφου Λεόντιος, ο οποίος πεθαίνει σε τριανταέξι μέρες (20 Ιουνίου έως 26 Ιουλίου) και τον διαδέχεται ο Μακάριος Β'. Η αποκατάσταση της Ιεράς Συνόδου επανέφερε την Εθναρχία στο προσκήνιο του αγώνα για την ένωση. Το 1947 η Βρετανία προσπαθεί να προωθήσει σχέδια για κάποια μορφή αυτοδιάθεσης, που οδήγησαν στη γνωστή Διασκεπτική, χωρίς όμως κανένα θετικό αποτέλεσμα.

Ολόκληρη η δεκαετία 1940-1950 χαρακτηρίζεται από έντονη εθνική, πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα. Οι Ελληνοκύπριοι με κριτήριο την ιδεολογία τους χωρίστηκαν σε εθνικόφρονες και σε κομμουνιστές. Οι εθνικόφρονες έδιδαν προτεραιότητα στο εθνικό θέμα, που ταύπιζαν με την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, και υποστήριζαν Εκκλησία -θρησκεία. Οι ηγέτες του κομμουνιστικού κόμματος, που κατευθύνονταν, τουλάχιστον σε ορισμένα θέματα, από ξένα κέντρα, παραγνώριζαν τη θρησκεία και έδιδαν προτεραιότητα στην επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Η αντιπαλότητα όμως αυτή κομμουνιστών και εθνικοφρόνων, που οφειλόταν καθαρά σε ιδεολογικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους, είχε, παρά τον διχασμό που επέφερε, και ένα πολύ θετικό αποτέλεσμα. Συνέβαλε στην περαιτέρω ενίσχυση της πνευματικής προετοιμασίας για έναν απελευθερωτικό αγώνα. Εξαιτίας της αντιπαλότητας επίκεντρο στη σκέψη όλων των Ελληνοκυπρίων στη δεκαετία του 1940, είτε συμφωνούσαν είτε διαφωνούσαν πολιτικά, ήταν η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Ο στόχος για την ένωση έγινε πάνδημος.

Τούτο φάνηκε πολύ καθαρά στο δημοψήφισμα της 15ης Ιανουαρίου 1950. Το 98,7 του ελληνοκυπριακού πληθυσμού ψήφισε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Στο ποσοστό αυτό περιλαμβάνονταν και τα μέλη του κομμουνιστικού κόμματος που απέδειξαν με την ψήφο τους πως δεν αρνούνταν την ένωση με την Ελλάδα. Το δημοψήφισμα δεν αποτέλεσε απλώς ένα πολιτικό μέσο για την προβολή του πόθου για την ένωση. Αποδείχτηκε και ένα από τα πιο αποτελεσματικά μέσα για την πνευματική προετοιμασία του λαού για τον αγώνα της ΕΟΚΑ. Μετά το δημοψήφισμα πλείστοι Ελληνοκύπριοι προχώρησαν πέραν από την απλή αποδοχή και στην προσωπική εσωτερίκευση του εθνικού σκοπού της ένωσης και τον κατέστησαν δικό τους προσωπικό στόχο. Τα πνευματικά θεμέλια για έναν απελευθερωτικό αγώνα είχαν ήδη τεθεί.

Η άνοδος το 1950 του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Εκκλησίας της Κύπρου βρήκε ένα λαό έτοιμο να αγωνιστεί για την ένωση της

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ 1955-1959

Κύπρου με την Ελλάδα, αλλά και ο λαός βρήκε στο πρόσωπό του τον ηγέτη που θα τον οδηγούσε στον αγώνα για την ελευθερία. Με σταθερά βήματα ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος προχώρησε στην οργάνωση του αγώνα για την ελευθερία. Δημιούργησε την Επιτροπή Αθηνών για να έχει την απαραίτητη εξωτερική στήριξη, ανέθεσε το στρατιωτικό σκέλος του αγώνα στον τότε συνταγματάρχη Γεώργιο Γρίβα, τον μετέπειτα θρυλικό Διγενή της ΕΟΚΑ, και κατόρθωσε με τις πύρινες ομιλίες του, με την ίδρυση το 1952 της Παγκύπριας Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΠΕΟΝ) και με την χρησιμοποίηση των ΟΧΕΝ και των εθνικόφρονων οργανώσεων, να μεταποιήσει τον εσωτερικευμένο στόχο για την ένωση σε ετοιμότητα για απελευθερωτικό αγώνα. Η πνευματική αυτή προετοιμασία του κυπριακού λαού για ελευθερία οδήγησε την 1η Απριλίου 1955 στον ανεπανάληπτο αγώνα της ΕΟΚΑ 1955-1959.